

Jaakko Kölhi

17.10.2014

Kielitilanne Moldovassa – historian kautta nykyisyyteen

Valtioiden rajat muodostuvat usein sattumanvaraisesti. Mitkä alueet ja ihmisryhmät päätyvät osaksi mitään valtiota on useiden historiallisten seikkojen ja käännteiden summa. Nykyisen Moldovan tasavallan kohdalla koko valtion olemassaolo perustuu pitkälti historiallisiin sattumiin. Tämä näkyy myös Moldovan kielitilanteessa, jonka luonteeseen ovat vaikuttaneet niin eri aikoina harjoitetut kielipolitiikat, väestöliikkeet kuin erilaiset yhteiskunnalliset ideologiatkin.

Nykyisen Moldovan alue on rajamaata, jonka hallitsija on vuosisatojen saatossa vaihtunut useaan otteeseen ja jossa on aina asunut useita eri väestöryhmiä. Viimeistään varhaiskeskiajalta alueella on kuitenkin ollut yksi selkeä enemmistöryhmä, romaanista kieltä puhuva kansa, josta myöhemmin muodostui nykyinen moldovalaista kansakunta. Nykytilanteen kannalta merkittävä käänne tapahtui vuonna 1812, kun Venäjän keisarikunta valloitti Moldovan – tai Bessarabian, niin kuin aluetta tuolloin kutsuttiin – ja liitti sen itseensä. Tuohon saakka kehitys Prut-joen pohjoispuolella oli ollut erottamatonta nykyiseen Romaniaan kuuluvien alueiden kanssa, mutta nyt joesta muodostui vaikeasti ylitettävä raja, joka katkaisi moldovalaista yhteyden kielisukulaisiinsa yli sadaksi vuodeksi.

Jo ennestään nykyisen Moldovan alueella asui ukrainalaisia, mutta Venäjän vallan aikana alueelle alkoi muuttaa yhä enemmän muitakin väestöryhmiä. Venäläiset nimittäin huomasivat pian, että Bessarabia oli varsin harvaan asuttu huolimatta maanviljelykselle otollisesta maaperästään ja ilmasto-oloistaan. Alueelle saapui lisää ukrainalaisia ja heidän lisäksi venäläisiä, juutalaisia, saksalaisia, bulgarialaisia ja gagauzeja. Jo vuoteen 1860 mennessä Bessarabian väkiluku oli nelinkertaistunut 250 000 ihmisestä lähes miljoonaan. Maaseudulla eri ryhmät asuivat omissa kylissään ja puhuivat omia kieliään, mutta kaupungeissa venäjämästä muodostui eri äidinkieltä puhuvia ryhmiä yhdistävä kieli, paikallinen lingua franca.

Moldovalaista suhteellinen osuus alueen väestöstä laski koko 1800-luvun ajan. Vuonna 1817 heitä oli 86 %, mutta vuonna 1897 enää 48 %. Vuosisadan vaihteessa venäläistämisyrittäykset voimistuivat entisestään ja venäjä säädettiin muun muassa koulujen ainoaksi kieleksi. Moldovan kielen ja moldovalaisuuden pelastus oli itsepäinen maalaisväestö, joka ei kouluja käynyt ja siten säästyivät venäläistymiseltä.

1800-luku oli kansallisuusaatteen vuosisata Euroopassa ja tuolloin myös Romaniassa tapahtui niin kutsuttu kansallinen herääminen. Itsenäinen Romanian kuningaskunta syntyi ja romanian kieli ja kulttuuri kokivat renessanssin. Kieltä kehitettiin vastaamaan modernin yhteiskunnan tarpeita muun muassa lainaamalla paljon sanoja toisista romaanisista kielistä, eritoten ranskasta. Samalla

siirryttiin kyrillisestä kirjaimistosta latinalaisen kirjaimiston käyttöön. On tärkeä huomata, että Venäjän osana olleet moldovalaiset jäivät täysin tämän kehityksen ulkopuolelle. Kielelliset uudistukset eivät levinneet heidän keskuuteensa ja kieli pysyi lähinnä vanhakantaisena maaseudun väestön puhuttuna kielenä, jota kirjoitettiin harvoin ja silloinkin käyttäen kyrillistä kirjaimistoa. 1800-luku oli myös aika, jolloin moderni romanialainen kansallinen identiteetti kehittyi ja vakiintui. Tämäkään kehitys ei ulottunut Prut-joen pohjoispuolelle, mikä näkyy yhä edelleen moldovalaisten ristiriitaisessa suhtautumisessa omaan romanialaisuuteensa.

1900-luvulle tultaessa kansallisuusaate levisi vähitellen myös nykyiseen Moldovaan innoittaen pientä ryhmää koulutettuja nuoria moldovalaisia kiinnittämään uudella tavalla huomiota kieleensä ja kulttuuriinsa. Ensimmäinen maailmansota antoi sykäyksen liikkeille, jotka pyrkivät parantamaan moldovalaisten poliittista asemaa. Hieman sekavatkin tapahtumat johtivat ensin Moldovan lyhyeksi jääneeseen itsenäistymiseen ja vielä samana vuonna yhdistämiseen osaksi Suur-Romaniaa. Kielipolitiikka teki tuolloin täyskäännöksen: latinalaisella kirjaimistolla kirjoitettu romanian kieli julistettiin ainoaksi viralliseksi kieleksi. Yhdistymistä kannattaneet koulutetut väestöosat ottivat romanian kielen omakseen, mutta maaseudun väestö piti modernia romanialaista kirjaimistoa vieraana. Voimakkaista romanialaistamispyrkimyksistä huolimatta tilanne ei ehtinyt lopullisesti muuttua ennen kuin Moldovan herruus taas vaihtui ja alueesta tuli osa Neuvostoliittoa toisen maailmansodan jälkeen. Sotien välissä paitsioon joutunut venäjän kieli selvisi sekin erityisesti kaupungeissa.

Neuvostoliiton aikana Moldovassa pyrittiin korostamaan erillistä moldovalaista identiteettiä ja sen eroja suhteessa romanialaisuuteen. Esiintyi myös varsin vakavia yrityksiä laatia kokonaan erillinen moldovan kirjakieli, joka eroasi romanian kielestä. Nämä yritykset eivät kuitenkaan lopulta tuottaneet tulosta. Kieltä kutsuttiin moldovaksi, mutta ainoaksi selkeäksi eroksi muodostui paluu kyrilliseen kirjaimistoon. Venäjältä tosin tuli taas toinen virallinen kieli ja hallitseva kieli monilla yhteiskunnan aloilla. Kielitilanteeseen vaikuttivat jälleen väestömuutokset, joiden seurauksena venäläisten ja muiden vähemmistöjen osuus kasvoi. Moldovaan myös liitettiin Transnistrian alue, jossa enemmistö asukkaista oli ja on slaaveja. Kokonaisuudessaan moldovalaiset olivat kuitenkin läpi neuvostoajan selkeässä enemmistössä muodostaen 65–70 % alueen väestöstä.

Romania kuului Neuvostoliiton rinnalla sosialistisiin maihin ja vaikka välit eivät olleetkaan aina kovin lämpimät, rajan yli tihkui vaikutteita. Vähitellen romanian kirjakieli levisi myös uudemman sanastonsa osalta Moldovan puolelle niin, että kirjoitettuja kieliä erotti toisistaan enää kirjaimisto. 1980-luvulla poliittiset uudistukset ja kansallinen liikehdintä saavuttivat myös Moldovan ja koulutetut moldovalaiset alkoivat vaatia vahvempaa asemaa kielelleen ja latinalaiseen kirjaimistoon siirtymistä. Liikehdintä kulminoitui massamielenosoituksiin, jotka lopulta tuottivat tulosta: 30.8.1989 moldovan kieli julistettiin tasavallan ainoaksi viralliseksi kieleksi ja sitä tuli kirjoittaa latinalaisin kirjaimin. Samaan aikaan vähemmistöt huolestuivat omista oikeuksistaan ja Transnistriaan ja Gagauziaan julistettiin erilliset tasavallat.

Moldova itsenäistyi vuonna 1991, mutta joidenkin romanialaismielisten haaveilema yhdistyminen Romaniaan jäi toteutumatta ja lopulta kielellinen yhdentyminenkin jäi siinä mielessä puolitiehen,

että Moldovan vuonna 1994 käyttöön otetussa ja edelleen voimassaolevassa perustuslaissa kielestä käytetään nimitystä moldovan kieli. Osa moldovalaisista kutsuu kuitenkin kieltään romaniaksi ja muun muassa kouluissa on itsenäistymisestä lähtien opetettu romanian, ei moldovan kieltä. Länsimielisten puolueiden noustua valtaan vuonna 2009 kielikysymys on jälleen noussut ajankohtaiseksi. Osa poliitikoista kannattaa perustuslain muutosta, jossa viralliseksi kieleksi säädettäisiin romanian, mutta tämä ei ole vielä onnistunut. Sen sijaan Moldovan hallitus on ottanut virallisen kannan, jonka mukaan maan itsenäistymisjulistus on perustuslakia vahvempi dokumentti. Itsenäistymisjulistuksessa kieli määritellään romaniaksi ja täten romanian on nykyään de facto Moldovan virallinen kieli.

Tässä keskustelussa on tärkeää muistaa, että kielikysymys nivoutuu aina osaksi laajempaa keskustelua identiteetistä, politiikasta ja historiasta eikä siten ole missään nimessä yksinkertainen, vaikka kirjakielen tasolla Moldovassa ja Romaniassa käytetään kiistatta yhtä ja samaa kieltä.

Moldovan kielivähemmistöt ovat edelleen suhteellisen suuria ja heidän kielelliset oikeutensa on turvattu tavalla, josta Moldova on saanut kansainvälistäkin kiitosta. Esimerkiksi venäjänkielisiä ei ole missään vaiheessa syrjitty samalla tavalla kuin Virossa tai Latviassa. Venäjällä onkin varsin vahva asema Moldovassa, vaikka virallisesti se on vain yksi monista vähemmistökielistä. Viimeisimmät tilastot eri kielten puhujamääristä ovat vuodelta 2004. Moldovan väestöstä äidinkielekseen ilmoitti moldovan 60 % ja romanian 17 % eli yhteensä 77 % (Transnistria ei mukana luvuissa). Venäjää puhui 11 %, ukrainaa 6 %, gagauzia 4 % ja bulgariaa 2 %. Venäjän asema on todellisuudessa äidinkielisten puhujien suhteellista osuutta vahvempi, sillä merkittävä osa Moldovan väestöstä puhuu sitä toisena kielenään. Lisäksi monet pienemmistä kielivähemmistöistä ovat käytännössä venäjänkielistyneet.

Seuraavan väestönlaskennan tulokset saadaan loppuvuodesta 2014. On mielenkiintoista nähdä, miten luvut tulevat muuttumaan. Henkilökohtainen uskomukseni nimittäin on, että romanian äidinkielekseen ilmoittavien osuus tulee kasvamaan huomattavasti. Edellisen laskennan aikaan poliittinen tilanne oli hyvin erilainen ja tulevassa laskennassa on yhä enemmän niitä moldovalaisia, jotka ovat kasvaneet itsenäisyyden aikana ja opiskelleet koulussa romanian kieltä. He näkevät koko tilanteen hyvin eri tavalla kuin vanhemmat sukupolvet. Mikäli näin käy, on se kuitenkin jälleen todiste siitä, kuinka suuri vaikutus poliittisilla ja yhteiskunnallisilla tekijöillä on kielitilanteeseen.

Alla: Moldovan etniset ryhmät vuoden 1989 väestönlaskennan mukaan. Tiedot ovat hieman vanhentuneet, eivätkä siten täysin vastaa nykytilannetta. Kartta kuvaa kuitenkin hyvin eri ryhmien maantieteellistä sijoittumista ja myös niiden suhteellisia kokoja. Maaseutu on pitkälti romaniankielistä, joukossa myös ukrainalaisia. Venäjänkieliset ovat keskittyneet kaupunkialueille.

Major Ethnic Groups in Moldova

